

ВІДПОВІДЬ ТОВАРИШАМ

Товаришеві САНЖЕЄВУ

Шановний товаришу С а н ж е є в!

Відповідаю на Ваш лист з великим запізненням, бо тільки вчора передали мені Ваш лист з апарату ЦК.

Ви безумовно правильно тлумачите мою позицію в питанні про діалекти.

„Класові“ діалекти, які правильніше було б назвати жаргонами, обслужують не народні маси, а вузьку соціальну верхівку. До того ж вони не мають своєї власної граматичної будови і основного словникового фонду. Через це вони ніяк не можуть розвинутися в самостійні мови.

Діалекти місцеві („територіальні“), навпаки, обслужують народні маси і мають свою граматичну будову і основний словниковий фонд. Через це деякі місцеві діалекти в процесі утворення націй можуть лягти в основу національних мов і розвинутися в самостійні національні мови. Так було, наприклад, з курсько-орловським діалектом (курсько-орловська „говірка“) російської мови, який ліг в основу російської національної мови. Те ж саме треба сказати про полтавсько-київський діалект української мови, який ліг в основу української національної мови. Щодо решти діалектів таких мов, то вони втрачають свою самобутність, вливаються в ці мови і зникають в них.

Бувають і протилежні процеси, коли єдина мова народності, яка не стала ще нацією через відсутність необхідних економічних умов розвитку, зазнає краху внаслідок державного розпаду цієї народності, а місцеві діалекти, які не встигли ще перемолотися в єдиній мові, — оживають і дають початок утворенню окремих самостійних мов. Можливо, що саме так стояла справа, наприклад, з єдиною монгольською мовою.

1950 р. 11 липня.

„Правда“, 2 серпня 1950 р.

Товаришам Д. БЕЛКІНУ і С. ФУРЕРУ

Ваші листи одержав.

Ваша помилка полягає в тому, що ви сплутали дві різні речі і підмінили предмет, який розглядається в моїй відповіді т. Крашенінніковій, іншим предметом.

1. Я критикую в цій відповіді М. Я. Марра, який, говорячи про мову (звукову) і мислення, відриває мову від мислення і впадає таким чином в ідеалізм. Отже, мова йде в моїй відповіді про нормальних людей, які володіють мовою. Я тверджу при цьому, що думки можуть виникнути у таких людей лише на базі мовного матеріалу, що оголених думок, не зв'язаних з мовним матеріалом, не існує у людей, які володіють мовою.

Замість того, щоб прийняти або відкинути це положення, ви підставляєте аномальних, безмовних людей, глухонімих, у яких немає мови і думки яких, звичайно, не можуть виникнути на базі мовного матеріалу. Як бачите, це зовсім інша тема, якої я не торкався і не міг торкнутися, тому що мовознавство займається нормальними людьми, які володіють мовою, а не аномальними, глухонімими, які не мають мови.

Ви підмінили обговорювану тему іншою темою, яка не обговорювалась.

2. З листа т. Белкіна видно, що він ставить в один ряд „мову слів“ (звукову мову) і „мову жестів“ (за М. Я. Марром „ручну“ мову). Він думає, очевидно, що мова жестів і мова слів рівнозначні, що один час людське суспільство не мало мови слів, що „ручна“ мова заміняла тоді мову слів, яка з'явилася потім.

Але якщо дійсно так думає т. Белкін, то він допускає серйозну помилку. Звукова мова або мова слів була завжди єдиною мовою людського суспільства, здатною служити повноцінним засобом спілкування людей. Історія не знає жодного людського суспільства, хоча б воно було найвідсталіше, яке не мало б своєї звукової мови. Етнографія не знає жодного відсталого народця, хоча б він був таким же або ще більш первісним, ніж, скажемо, австралійці або вогнеземельці минулого століття, який не мав би своєї звукової мови. Звукова мова в історії людства є однією з тих сил, які допомогли людям виділитися з тваринного світу, об'єднатися в суспільства, розвинути своє мислення, організувати суспільне виробництво, вести успішну боротьбу з силами природи і дійти до того прогресу, який ми маємо в теперішній час.

В цьому відношенні значення так званої мови жестів через її крайню бідність і обмеженість — мізерне. Це, власне, не мова, і навіть не сурогат мови, який може так чи інакше замінити звукову мову, а допоміжний засіб з дуже обмеженими засобами, яким користується іноді людина для підкреслювання тих чи інших моментів в її мові. Мову

жестів так само не можна прирівнювати до звукової мови, як не можна прирівнювати первісну дерев'яну мотику до сучасного гусеничного трактора з п'ятикорпусним плугом і рядковою тракторною сівалкою.

3. Як видно, ви цікавитесь насамперед глухонімими, а потім уже — проблемами мовознавства. Видимо, саме ця обставина і примусила вас звернутися до мене з рядом запитань. Що ж, коли ви наполягаєте, я не від того, щоб задовольнити вашу просьбу. Отже, як стоїть справа з глухонімими? Чи працює у них мислення, чи виникають думки? Так, працює у них мислення, виникають думки. Ясно, що оскільки глухоніми позбавлені мови, їх думки не можуть виникати на базі мовного матеріалу. Чи не значить це, що думки глухонімих є оголеними, не зв'язаними з „нормами природи“ (вислів М. Я. Марра)? Ні, не значить. Думки глухонімих виникають і можуть існувати тільки на базі тих образів, сприйнять, уявлень, які складаються у них в побуті про предмети зовнішнього світу та їх відношення між собою завдяки почуттям зору, дотику, смаку, нюху. Поза цими образами, сприйняттями, уявленнями мисль пуста, позбавлена будь-якого змісту, тобто вона не існує.

22 липня 1950 р.

„Правда“, 2 серпня 1950 р.

Товаришеві А. ХОЛОПОВУ

Вашого листа одержав.

Спізнився трохи з відповіддю через перевантаженість роботою.

Ваш лист мовчазно виходить з двох припущень: з припущення про те, що допустимо цитувати твори того або іншого автора у *відриві* від того історичного періоду, про який трактує цитата, і по-друге, з того припущення, що ті або інші висновки і формули марксизму, здобуті в результаті вивчення одного з періодів історичного розвитку, є правильними для всіх періодів розвитку і тому повинні лишитися *незмінними*.

Мушу сказати, що обидва ці припущення глибоко помилкові.

Кілька прикладів.

1. У сорокових роках минулого століття, коли не було ще монополістичного капіталізму, коли капіталізм розвивався більш-менш плавно по висхідній лінії, поширюючись на нові ще не зайняті ним території, а закон нерівномірності розвитку не міг ще діяти з повною силою, — Маркс і Енгельс прийшли до висновку, що соціалістична революція не може перемогти в одній якій-небудь країні, що вона може перемогти лише в результаті спільного удару в усіх або в більшості цивілізованих країн. Цей висновок став потім керівним положенням для всіх марксистів.

Проте на початку ХХ століття, особливо в період першої світової війни, коли для всіх стало ясно, що капіталізм домонополістичний явно переріс у капіталізм монополістичний, коли капіталізм висхідний перетворився в капіталізм умираючий, коли війна виявила невиліковні слабості світового імперіалістичного фронту, а закон нерівномірності розвитку визначив наперед різночасність визрівання пролетарської революції в різних країнах, — Ленін, виходячи з марксистської теорії, прийшов до висновку, що в нових умовах розвитку соціалістична революція цілком може перемогти в одній, окремо взятій країні, що одночасна перемога соціалістичної революції в усіх країнах або в більшості цивілізованих країн неможлива через нерівномірність визрівання революції в цих країнах, що стара формула Маркса і Енгельса вже не відповідає новим історичним умовам.

Як видно, ми маємо тут два різні висновки в питанні про перемогу соціалізму, які не тільки суперечать один одному, але й виключають один одного.

Які-небудь начотчики і талмудисти, які, не вникаючи в суть справи, цитують формально, у відриві від історичних умов, — можуть сказати, що один з цих висновків, як безумовно неправильний, повинен бути відкинутий, а другий висновок, як безумовно правильний, повинен бути поширений на всі періоди розвитку. Але марксистки не можуть не знати, що начотчики і талмудисти помиляються, вони не можуть не знати, що

обидва ці висновки правильні, але не безумовно, а кожний для свого часу: висновок Маркса і Енгельса — для періоду домонополістичного капіталізму, а висновок Леніна — для періоду монополістичного капіталізму.

2. Енгельс у своєму „Анти-Дюрінгу“ говорив, що після перемоги соціалістичної революції держава повинна відмерти. На цій підставі після перемоги соціалістичної революції в нашій країні начотчики і талмудисти з нашої партії стали вимагати, щоб партія вжила заходів до якнайшвидшого відмирання нашої держави, до розпуску державних органів, до відмови від постійної армії.

Проте радянські марксистки, на підставі вивчення світової обстановки в наш час, прийшли до висновку, що при наявності капіталістичного оточення, коли перемога соціалістичної революції має місце тільки в одній країні, а в усіх інших країнах панує капіталізм, країна перемігшої революції повинна не ослабляти, а всемірно посилювати свою державу, органи держави, органи розвідки, армію, якщо ця країна не хоче бути розгромленою капіталістичним оточенням. Російські марксистки прийшли до висновку, що формула Енгельса має на увазі перемогу соціалізму в усіх країнах або в більшості країн, що вона незастосовна до того випадку, коли соціалізм перемагає в одній, окремо взятій країні, а в усіх інших країнах панує капіталізм.

Як видно, ми маємо тут дві різні формули в питанні про долю соціалістичної держави, які виключають одна одну.

Начотчики і талмудисти можуть сказати, що ця обставина створює нестерпне становище, що треба одну з формул відкинути, як безумовно помилкову, а другу, як безумовно правильну, — поширити на всі періоди розвитку соціалістичної держави. Але марксистки не можуть не знати, що начотчики і талмудисти помиляються, бо обидві ці формули правильні, але не абсолютно, а кожна для свого часу: формула радянських марксистів — для періоду перемоги соціалізму в одній або кількох країнах, а формула Енгельса — для того періоду, коли послідовна перемога соціалізму в окремих країнах приведе до перемоги соціалізму в більшості країн і коли створяться, таким чином, необхідні умови для застосування формули Енгельса.

Число таких прикладів можна було б збільшити.

Те саме треба сказати про дві різні формули в питанні про мову, взяті з різних творів Сталіна і наведені т. Холоповим в його листі.

Тов. Холопов посилається на твір Сталіна „Відносно марксизму в мовознавстві“, де робиться висновок, що в результаті схрещування, скажемо, двох мов, одна з мов звичайно виходить переможцем, а друга відмирає, що, отже, схрещування дає не якусь нову, третю мову, а зберігає одну з мов. Далі він посилається на інший висновок, взятий з доповіді Сталіна на XVI з'їзді ВКП(б), де говориться, що в період перемоги соціалізму в світовому масштабі, коли соціалізм зміцніє і ввійде в побут, національні мови неминуче повинні злитися в одну спільну мову, яка, звичайно, не буде ні великоруською, ні німецькою, а чимсь новим. Порівнявши ці дві формули і бачачи, що вони не тільки не збігаються одна з одною, а виключають одна одну, т. Холопов впадає у відчай. „Із статті Вашої, пише він в листі, я зрозумів, що від схрещування мов *ніколи* не може утворитися нова якась мова, а до статті твердо був певен, згідно з Вашим виступом на XVI з'їзді ВКП(б), що при *комунізмі* мови зіллються в одну спільну“.

Очевидно, що т. Холопов, відкривши суперечність між цими двома формулами і глибоко вірячи, що суперечність повинна бути ліквідована,

вважає потрібним позбутися однієї з формул, як неправильної, і вчепитися за другу формулу, як правильну для всіх часів і країн, але за яку саме формулу вчепитися, — він не знає. Виходить щось подібне до безвихідного становища. Тов. Холопов і не догадується, що обидві формули можуть бути правильними, — кожна для свого часу.

Так буває завжди з начотчиками і талмудистами, які, не вникаючи в суть справи і цитуючи формально, безвідносно до тих історичних умов, про які трактують цитати, незмінно потрапляють у безвихідне становище.

А тимчасом, якщо розібратися в питанні по суті, немає ніяких підстав для безвихідного становища. Справа в тому, що брошура Сталіна „Відносно марксизму в мовознавстві“ і виступ Сталіна на XVI з'їзді партії мають на увазі дві зовсім різні епохи, внаслідок чого і формули виходять різні.

Формула Сталіна в його брошурі, в частині, яка стосується схрещування мов, має на увазі епоху *до перемоги соціалізму* в світовому масштабі, коли експлуаторські класи є пануючою силою в світі, коли національний і колоніальний гніт лишається в силі, коли національна відособленість і взаємне недовір'я націй закріплені державними відмінностями, коли немає ще національної рівноправності, коли схрещування мов відбувається в порядку боротьби за панування однієї з мов, коли немає ще умов для мирного і дружнього співробітництва націй і мов, коли на черзі стоїть не співробітництво і взаємне збагачення мов, а асиміляція одних і перемога інших мов. Зрозуміло, що в таких умовах можуть бути лише перемігші і переможені мови. Саме ці умови має на увазі формула Сталіна, коли вона говорить, що схрещування, скажемо, двох мов дає в результаті не утворення нової мови, а перемогу однієї з мов і поразку другої.

Щождо другої формули Сталіна, взятої з виступу на XVI з'їзді партії, в частині, яка стосується злиття мов в одну спільну мову, то тут мається на увазі інша епоха, а саме — епоха *після перемоги соціалізму* у всесвітньому масштабі, коли світового імперіалізму не буде вже в наявності, експлуаторські класи будуть повалені, національний і колоніальний гніт буде ліквідований, національна відособленість і взаємне недовір'я націй будуть замінені взаємним довір'ям і зближенням націй, національна рівноправність буде перетворена в життя, політика придушення і асиміляції мов буде ліквідована, співробітництво націй буде налагоджене, а національні мови матимуть можливість вільно збагачувати одна одну в порядку співробітництва. Зрозуміло, що в цих умовах не може бути й гадки про придушення й поразку одних і перемогу інших мов. Тут ми матимемо справу не з двома мовами, з яких одна зазнає поразки, а друга виходить з боротьби переможцем, а з сотнями національних мов, з яких в результаті тривалого економічного, політичного і культурного співробітництва націй будуть виділятися спочатку найбільш збагачені єдині зональні мови, а потім зональні мови зіллються в одну спільну міжнародну мову, яка, звичайно, не буде ні німецькою, ні російською, ні англійською, а новою мовою, що вбере в себе найкращі елементи національних і зональних мов.

Отже, дві різні формули відповідають двом різним епохам розвитку суспільства, і саме тому, що вони відповідають їм, обидві формули правильні, — кожна для своєї епохи.

Вимагати, щоб ці формули не були в суперечності одна з одною, щоб вони не виключали одна одну, — так само безглуздо, як було б безглуздо вимагати, щоб епоха панування капіталізму не була в супе-

речності з епохою панування соціалізму, щоб соціалізм і капіталізм не виключали один одного.

Начотчики і талмудисти розглядають марксизм, окремі висновки і формули марксизму, як зібрання догматів, які „ніколи“ не змінюються, незважаючи на зміну умов розвитку суспільства. Вони думають, що коли вони заучать напам'ять ці висновки й формули і почнуть їх цитувати так і сяк, то вони будуть спроможні розв'язувати будь-які питання, розраховуючи, що заучені висновки й формули придатяться їм для всіх часів і країн, для всіх випадків у житті. Але так можуть думати лише такі люди, які бачать букву марксизму, але не бачать його суті, заучують тексти висновків і формул марксизму, але не розуміють їх змісту.

Марксизм є наука про закони розвитку природи і суспільства, наука про революцію пригноблених і експлуатованих мас, наука про перемогу соціалізму в усіх країнах, наука про будівництво комуністичного суспільства. Марксизм, як наука, не може стояти на одному місці, — він розвивається і вдосконалюється. У своєму розвитку марксизм не може не збагачуватись новим досвідом, новими знаннями, — отже, окремі його формули і висновки не можуть не змінюватися з бігом часу, не можуть не замінятися новими формулами й висновками, які відповідають новим історичним завданням. Марксизм не визнає незмінних висновків і формул, обов'язкових для всіх епох і періодів. Марксизм є ворогом всякого догматизму.

28 липня 1950 р.

„Правда“, 2 серпня 1950 р.

